

RỪNG NGƯỜI THƯỢNG - VÙNG RỪNG NÚI CAO NGUYÊN MIỀN TRUNG VIỆT NAM*

NGUYỄN ANH TUẤN

Sau gần một thế kỷ kể từ ngày xuất bản lần đầu tiên tại Pháp (1912), cuốn sách “*Rừng người Thượng*” (*Les Jungles Moi*) của Henri Maitre, đã được dịch và giới thiệu với độc giả Việt Nam. Cuốn sách này là kết quả cuộc nghiên cứu điền dã kéo dài hai năm của Maitre tại vùng Tây Nguyên và Nam Trường Sơn Việt Nam. “*Les Jungles Moi*” được đánh giá là một trong những công trình nghiên cứu xuất sắc nhất về vùng Tây Nguyên Việt Nam trong di sản học thuật thời Pháp thuộc.

“*Les Jungles Moi*” được viết dựa trên những ghi chép của Maitre ở cao nguyên và nghiên cứu thư viện sau khi ông từ Việt Nam trở về Pháp, trình bày một cách khách quan những gì Maitre nhìn thấy: về rừng núi Tây Nguyên và những cư dân địa phương sống ở đó. Cuốn “*Rừng người Thượng - Vùng rừng núi cao nguyên miền Trung Việt Nam*” là phần thứ III của “*Les Jungles Moi*”. Khác với hai phần đầu được viết dưới dạng nhật ký hành trình, mang nhiều tính chủ quan, Henri Maitre chủ yếu ghi lại cuộc phiêu lưu giữa miền rừng núi cao nguyên hoang sơ của mình. Đây là phần quan trọng nhất của “*Les Jungles Moi*”. Maitre chuyển hẳn sang cái nhìn khách quan, với vị thế của một nhà nghiên cứu, nỗ lực say mê tìm hiểu về rừng núi và những người dân địa phương.

Ngoài lời tựa, phụ lục, ảnh và bản đồ minh họa, cuốn sách được chia thành 2 chương.

Chương một không chỉ dừng lại ở việc cung cấp cho độc giả một cái nhìn khái quát về cao nguyên tại một thời điểm lịch sử cụ thể mà còn giới thiệu bức tranh toàn cảnh về vùng Tây Nguyên và Nam Trường Sơn. Hai thành công đáng chú nhất trong chương sách này của Maitre tính đến thời điểm đó là lần đầu tiên:

1) Cung cấp bức tranh địa lý học vùng Tây Nguyên và Nam Trường Sơn hoàn chỉnh nhất; 2) Trình bày khung phân loại các tộc người ở khu vực này chia theo nhóm ngôn ngữ. Theo đó, các tộc người vùng Tây Nguyên và Nam Trường Sơn được quy thành ba nhóm sau: i) Các phương ngữ, trong đó ngôn ngữ chứa nhiều từ Malayo-Polinesia; ii) Các ngôn ngữ phía Tây gần gũi với tiếng Kơ-me; iii) Các ngôn ngữ phía Đông ít yếu tố Kơ-me hơn. Sự phân loại này của Maitre đã được phát triển và cải thiện thông qua nghiên cứu trong thế kỷ XX và công trình của ông chỉ là một điểm khởi đầu, thế nhưng các thế hệ nghiên cứu sau ông chưa hề phủ nhận phương pháp, cách tiếp cận của ông về chủ đề này. Có thể nói, chúng ta dễ nhận thấy chương một về bản chất là một nghiên cứu tổng hợp. Nó không chỉ đề cập về một tộc người, buôn làng hay vùng lãnh thổ cụ thể mà Maitre đã tham vọng tiếp cận và nghiên cứu tất cả những cư dân bản địa miền cao nguyên trong chính môi trường sống bản thể, nguyên sơ của họ, xuyên suốt những thời kỳ lịch sử đến thời điểm ông nghiên cứu.

* Henri Maitre (2008), *Rừng người Thượng - Vùng rừng núi cao nguyên miền Trung Việt Nam*, Nguyễn Đình Tuấn dịch, Nguyễn Ngọc hiệu đính, Nguyễn Ngọc và Andrew Hardy biên tập, Nxb Tri thức, Hà Nội, khổ 16x24 cm.

Chương hai được xem như một công trình nghiên cứu liên ngành phức hợp giữa lịch sử và dân tộc học đầu tiên viết về vùng cao nguyên Việt Nam, Campuchia và Lào. Chương này đề cập các vấn đề: Truyền thuyết của người Mọi về nguồn gốc thế giới và sự phân tán các bộ lạc, các giai đoạn lịch sử đầu tiên ở Nam Đông Dương; Sự thống trị của người Chăm đối với người Mọi ở Đông Nam Đông Dương; Sự thống trị của An Nam đối với người Mọi ở Trung Trung Kỳ; Quan hệ của Cambodge với các bộ lạc Mọi ở khu vực Trung tâm và miền Tây; Tình trạng hinterland vào cuối thế kỷ 17; Thiết lập bá quyền của người An Nam - Sự sụp đổ của tiểu quốc Mạ và người Mọi ở Nam Kỳ - Người Mọi ở Trung Trung Kỳ - Người Mọi ở Bình Thuận - Hinterland; Mọi vùng sông Mê-kông vào thế kỷ 19, trước khi bị người Pháp chiếm; Người Mọi ở Trường Sơn trước cuộc chiếm đóng của Pháp; Hội truyền giáo Ba-na - Nước Pháp và nước Xiêm trong hinterland; Tổ chức hinterland - Vùng Mọi từ 1894 tới 1912; Vùng Mọi và vấn đề địa lý. Người ta nhận thấy những công hiến đầu tiên này của Henri Maitre có tầm ảnh hưởng sâu sắc đến những thế hệ nghiên cứu kế tục về Tây Nguyên. Bảy thập kỷ sau (1982), Gerald Cannon Hickey, một học giả Mỹ, công bố cuốn sách nổi tiếng khác về vùng Tây Nguyên Việt Nam có tên *Những người con của núi rừng (Sons of the Mountains)*. So sánh hai cuốn sách với nhau, chúng ta thấy Hickey đã vay mượn, kế thừa nhiều cấu trúc từ "*Les Jungles Moi*" của Maitre cả về phương pháp và nguồn tư liệu.

Nhìn lại bối cảnh nghiên cứu Henri Maitre - chỉ trong một thời gian rất ngắn và trong điều kiện bất trắc, những nỗ lực của tác giả là rất đáng ghi nhận. Một điểm đáng chú ý khác là phương pháp luận nghiên cứu của tác giả. Xem xét kỹ phương pháp luận của Maitre,

ta thấy nhiều điểm mang tính cách tân về phương pháp ở Đông Nam Á thời bấy giờ. Điều đó phản ánh rằng Maitre đã có cuộc kiểm tìm chân lý khoa học nghiêm túc và chân thành, với kỹ năng cao. Thêm vào đó, "*Rừng người Thượng*" được ông thể hiện xuất sắc bằng một thứ ngôn ngữ tinh tế, đầy chất thơ.

Đọc "*Rừng người Thượng*" ta thấy Henri Maitre chịu những ràng buộc và giới hạn ở thời kỳ lịch sử của mình: Maitre vừa là một viên chức chính phủ với tình yêu tự do vừa là một nhà khoa học phục vụ chủ nghĩa thực dân. Vì thế không thể trách ông khi chưa thể thoát ra những điều kiện lịch sử ấy để nhìn những cư dân địa phương của vùng Tây Nguyên và nền văn hóa văn minh của họ với sự khiêm tốn, để hiểu rằng họ có những cách hiểu khác về văn minh, mà những cách sống văn minh khác không thể cùng so sánh, càng không thể mang cái khác đến áp đặt.

Không thể phủ nhận được giá trị học thuật và dấu ấn mà Henri Maitre đối với vùng đất Tây Nguyên và Nam Trường Sơn nhưng chúng ta thấy "*Rừng người Thượng*" vẫn có những hạn chế, thiếu sót nhất định. Cụ thể, Maitre đã không quan tâm phân tích niềm tin tôn giáo của người Thượng hay có những lúc vị thế viên chức chính phủ thực dân của ông đã lấn lướt vai trò của nhà nghiên cứu, làm cho một số quan điểm của ông bị lệch lạc hoặc vài đánh giá về một số nhân vật quan trọng trong xã hội người Thượng khác với ngày nay.

Mặc dù vậy, "*Les Jungles Moi*" thực sự là một công trình ghi dấu cho núi rừng, con người và nền văn minh vùng Trường Sơn - Tây Nguyên. Gần 100 năm đã đi qua nhưng đến nay, *Rừng người Thượng* vẫn xứng đáng là công trình khảo sát toàn diện và cơ bản nhất về Tây Nguyên. Nhiều dự báo của tác giả, qua thử thách gần một thế kỷ, vẫn không hoàn toàn mất đi giá trị.